

Гордійчук Т. М. студентка II курсу історичного факультету
Дмитрієва С.М. завідувачка кафедри загальної, вікової та педагогічної
психології, кандидат психологічних наук, доцент

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ

Актуальність дослідження. Спілкування супроводжує людину протягом всього життя та має величезне значення у формуванні людської психіки, поведінки. Якби з народження людина була позбавлена можливості спілкуватися з собі подібними, вона ніколи не стала б цивілізованою, культурно і морально розвиненою, була б до кінця життя приречена залишатися напівтвариною, лише зовні, анатомо-фізіологічно нагадуючи людину. Як приклад можна навести стани людей, яких час від часу знаходять серед звірів і які тривалий період, особливо в дитинстві, жили в ізоляції від суспільства або, вже будучи дорослими, в результаті нещасного випадку опинилися на самоті, надовго ізольованими від людей (наприклад, після аварії корабля).

Виникнення нових умов соціалізації молодого покоління, тверда конкуренція на ринку праці, високі вимоги до професійних й особистісних якостей людини викликають напругу й конкуренцію в старшокласників. Вище вказані фактори здатні спровокувати деструктивні процеси у розвитку особистості. Тому дуже гостро звучить питання про те, як зберегти й примножити потенціал молоді, допомогти побачити шляхи реалізації особистості в правильному напрямку, захистити від негативного впливу інформації, сприяти вибору високоморальних орієнтирів у житті. Тому виходом із ситуації, що склалася, багато вчених бачать вивчення міжособистісних відносин у групах ровесників, тому що вони займають центральне місце в житті молоді, у цілеспрямованому формуванні, регулюванні й корекції взаємин молодих людей, у створенні сприятливого середовища для виховання молодого покоління, у вихованні комунікативної толерантності.

Відповіді на питання, які стосуються особливостей міжособистісних стосунків у старшому шкільному віці, висвітлені такими вченими, як К.Еріксон, У. Морган, Ю.В. Пахомов, Ю. Ханін, Г. Айзенк, Б. Вяткін, Ч. Спілбергер, Н. Махоні, Е. Соколов, Е.Г. Ейдемільер, А.І. Захаров та багато інших.

Загалом тема досить добре висвітлена у вітчизняній та закордонній літературі, проте кожна дитина та дитячий колектив виявляють у міжособистісному спілкуванні певні особливості, які потребують додаткового дослідження.

Об'єкт дослідження: спілкування як процес взаємодії між людьми.

Предмет дослідження: вікові особливості міжособистісних стосунків у старшому шкільному та шляхи їх оптимізації.

Мета дослідження: виявити вікові особливості міжособистісних стосунків у підлітковому віці та знайти шляхи оптимізації взаємодії між ними.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної теми;

2. Виявити за допомогою проведених методик вікові особливості міжособистісних стосунків у старшому шкільному віці та

3. Розробити шляхи оптимізації міжособистісних стосунків у період ранньої юності;

Методи дослідження: спостереження, опитування, тестування.

Методики: соціометрія, 2 варіанти референтометрії, «Вибір однокласників» та «До кого ти звернешся?».

Експериментальна база: учні 7-А класу, Житомирського міського колегіуму, з 23 по 27 березня 2015 року.

Виклад основного матеріалу. Немає найменшого сумніву в тому, що спілкування відіграє величезну роль у житті та діяльності суспільства. Вже сам процес соціалізації особистості та процес становлення окремої людини як «суспільної істоти» неможливий без спілкування. Вже десятки років тому люди цікавились основами такого унікального процесу, як спілкування. Тому наукових напрацювань, які стосуються вікових особливостей спілкування у старшокласників та спілкування як взаємодії загалом є дуже багато. Вивчаючи літературу, потрібно бути готовим до того, що не існує єдиного погляду стосовно процесів спілкування, їх значення в житті кожної людини.

Процеси спілкування вивчалися такими талановитими психологами, як Л.С. Виготский, О.М. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін. На їхню думку, спілкування дозволяє розкрити суспільну сутність людини, детермінацію її внутрішнього світу й особистості, зрозуміти розвиток психіки дитини як процес, що відбувається шляхом присвоєння дітьми суспільно-історичного досвіду людства в контексті реального спілкування з дорослим, живим носієм цього досвіду. Кожний вік є важливим для розвитку людини (як фізичного, так і психічного). Але, все ж таки, юнацтво займає особливе місце у віковій психології. Цей період є досить складним серед інших дитячих періодів, він являє собою період становлення особистості. Саме в цей період відбувається той важливий для кожного з нас момент – вибір майбутньої професії. У юнацькому віці всі сторони розвитку піддаються якісним змінам, утворюються і формуються нові психічні новоутворення, закладаються основи свідомої поведінки, формуються соціальні установки [5].

Що ж стосується спілкування в старшому шкільному віці, то А. В. Мудрик зазначає, що потреба в спілкуванні з однолітками, яких не

можуть замінити батьки, з'являється у дітей рано і з віком стає все більшою. Поведінка старшокласників, вважає він, за своєю специфікою, є колективно-груповою. Таку специфіку поведінки підлітків він пояснює так: по-перше, спілкування з однолітками є дуже важливим каналом отримання інформації, по якому старшокласники дізнаються багато речей, які з тих чи інших причин не повідомляють їм дорослі; по-друге, це специфічний вид міжособистісних відносин; по-третє, це специфічний вид емоційного контакту. Створення групової солідарності, взаємодопомоги дає старшокласнику почуття благополуччя і врівноваженості. У старшому шкільному віці учень більше часу проводить з друзями, наслідує їх. Дружба старшокласників ґрунтується на спільних інтересах та уподобаннях. Вони однаково проводять час, читають однакові книги, слухають однакову музику, надають перевагу подібному одягу та манері поведінки. Своїх друзів старшокласники вважають найрозумнішими, найвеселішими, найкращими, а наслідуючи їх, творять себе, виховують у собі потрібні якості [6].

Важливе значення для старшокласника має оцінка друзями його особистісних якостей, знань і вмінь, здібностей і можливостей. У товаришів він знаходить співчуття, адекватне сприйняття своїх радощів і негараздів, які дорослим часто здаються незначущими [3].

Групі старшокласників-ровесників характерні непостійність, змінюваність стосунків та інтересів. Зміна симпатій, авторитетів, посилення і послаблення впливу однолітків у групі є свідченням постійного внутрішнього осмислення і переосмислення, переживання, приміряння вчинків і стосунків друзів до вимог моралі [2].

Отже, спілкування у старшому шкільному віці є провідною діяльністю, без нього неможливий нормальний розвиток. Тільки в контакті з дорослими, однолітками старшокласник бачить себе збоку, порівнює свої можливості, випробовує різні соціальні ролі, формує та удосконалює себе [7].

При підготовці курсового дослідження нами було обрано та проведено п'ять методик, які дозволяють найкраще вивчити атмосферу стосунків, що панують в класі. Результати методик продемонстрували вікові особливості міжособистісної взаємодії старшокласників.

Загалом стосунки в класі, який досліджувався, є досить сприятливими для гармонійного розвитку особистості учні. Безперечно, досить важко створити колектив, де всі члени були б рівноправними. Тому і в 9 класі існують «зірки» та «ізгої». Діяльність вчителя має бути спрямована на зміну статусу учнів, з якими не бажають вступати в контакт їхні однолітки. Потрібно створювати сприятливі умови для виявлення позитивних рис «ізгоїв», адже вони також добрі й талановиті школярі, які в силу певних причин не можуть налагодити стосунки з класом. Можливо, вони просто не вміють це робити. На підставі проведених методик можна зробити висновки про характер відносин,

існуючих у групі. Дані свідчать про те, що клас доволі згуртований та організований, об'єднаний спільними інтересами, хоча спостерігається поділ на певні мікрогрупи за статтю та власними уподобаннями. Деякої корекції вимагає учнівське самоврядування.

Висновки. Учні 9 класу – згуртований колектив, у якому переважає увага один до одного, готовність допомогти товаришеві у скрутній хвилині, дружба. Взаємини між учнями будуються на спільних інтересах і взаємодопомозі. Учні хвилюють проблеми дружби і кохання, що пов'язані з особливостями старшого шкільного віку. Під час проведення дослідження більшість учнів класу показали такі риси характеру: дисциплінованість, почуття обов'язку та відповідальності, тому загалом рівень дисципліни у класі є достатнім, але є й такі учні у класі, які порушують дисципліну. Загалом стосунки у класі товариські, толерантні, приятельські. Учні можуть організовувати самостійно справи, підтримувати одне одного й допомагати в критичних ситуаціях. Але повного порозуміння між дівчатами та хлопцями немає (є випадки амбіційності, образливості). У стосунках між школярами мало співчуття, теплоти, галантності, терпимості до помилок товариша. Не всі учні виявляють стриманість у стосунках зі старшими та вчителями.

Не зважаючи на певні труднощі у стосунках, саме вчитель має контролювати ситуацію в класі. Допомогати вирішувати конфлікти, які виникають в колективі. Вміти впливати на учнів не безпосередньо, а через референтну групу. Спілкуючись із однолітками, учень найчастіше потребує захисту. Класний керівник зобов'язаний не допускати випадків, коли дітей у класі не помічають, дражнять, обзивають, утворюють угруповання з негативними спрямуваннями. Тому педагог має створити здоровий психологічний мікроклімат, володіючи методикою й технікою вивчення особистості учня та його виховного середовища: увійти в коло спілкування однолітків, зрозуміти положення кожного учня в ньому, навчитись коригувати стосунки між ровесниками, показати всьому колективу позитивні риси кожного учня, дати йому можливість проявити себе [4].

Психологічний клімат може формуватися та регулюватися на різних етапах та різних видах діяльності. Його роль в життєдіяльності колективу і кожного члена групи багатофункціональна. Як виявилось, позитивний психологічний клімат учнівського колективу формує референтне ставлення до свого класу. Такий клімат відображає стиль педагогічних взаємин та впливає на розвиток дружніх відносин у класі. Атмосфера на уроках залежить також від загальної налаштованості колективу в цілому. Отож, основне завдання вчителів та управління навчально-виховним процесом полягає у створенні умов, що стимулюють розвиток сприятливої психологічної атмосфери в учнівських колективах, що в свою чергу відображається на розвитку та рівні навчальних досягнень школярів [1].

Оскільки нами було виявлено, що в референтне коло осіб старшокласників включені батьки, вчитель має і їх також активно залучати до формування колективу у дітей. Пояснювати, як краще будувати стосунки з старшокласниками, адже це один із найважливіших періодів в їхньому житті. Старшокласники вже, яка правило, не погоджуються на характерні для дитинства нерівноправні стосунки, як такі, що не відповідають їх уявленням про власну дорослість та самостійність. Вони вимагають поваги до власної особистості та людської гідності, довіри та самостійності, тобто істотно обмежують права дорослого та розширюють свої власні.

Виховна робота вчителя та батьків має бути спрямована на формування в учнів позитивних якостей та мотивацій. Батьки можуть допомогти своєму старшокласникові набути більше впевненості в собі й своїх силах. Якщо старшокласник не може налагодити стосунки з класом, що на цьому етапі розвитку особистості може бути катастрофою, саме батьки мають підтримати дитину та посприяти налагодженню контактів з класним колективом. Важливо також навчити старшокласника не боятися висловлювати свою думку, відстоювати власну позицію, щоб та не загубилась серед колективу.

Отже, можна сказати, що мета дослідження досягнута, поставлені завдання виконані, методи дослідження проведені.

Список використаних джерел

1. Бодалев А.А. Психология общения / А.А. Бодалев. – Москва : Институт практической психологии, 1996. - 256 с.
2. Вікова та педагогічна психологія: навч. Посіб. / [О.В. Скрипченко, Л.Б. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін.]. – К: Просвіта, 2001. - 416 с.
3. Волков Б.С. Психология юности и молодости / Б.С. Волков. – Триеста: Акад. проект, 2006. – 378 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – Ростов-на-Дону: Издательство "Феникс", 1997. – 544 с.
5. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: полный жизненный цикл развития человека / И.Ю. Кулагина, В.Н. Колюцкий. – М. : ТЦ Сфера, 2005. – 428 с.
6. Мудрик А. В. Общение как фактор воспитания школьников / А. В. Мудрик. – М.: Педагогика, 1984. – 544 с.
7. Снегирева Т. В. Восприятие сверстников и взрослых подростками и старшеклассниками / Т. В. Снегирева // Вопросы психологии. – 1985. – №5. – С.61- 69.